

PEDAGOGICZNA
BIBLIOTEKA
WOJEWÓDZKA

Gdańsk-Wrzeszcz
Al.Gen.J.Hallera 14

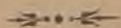

106503

M. BRZEZIŃSKI.

Projekt szkoły ludowej przy

„Zawsze takie rzeczypospolite będą, jakie ich młodzieży chowanie“.

(St. Staszyc. „Uw. nad życ. Zamojskiego“)

„Zasiewajcie miłość ojczyzny i ducha poświęcenia się, a wyrosnie rzeczypospolita wielka i potężna“.

(A. Mickiewicz — „Księgi pielgrz.“).

WARSZAWA.

Skład główny w „KSIĘGARNI POLSKIEJ“, Warecka 14.

1905.

k. 162/89

106503

I.

Dane, zaczerpnięte z tych krajów Europy, gdzie istnieje racjonalne szkolnictwo ludowe, — gdzie zatem wszystkie dzieci w wieku 7 — 14 lat uczęszczają do szkoły początkowej, wykazują:

1) że ilość dzieci w wieku szkolnym wynosi 15 do 17 proc. ogólnej liczby mieszkańców kraju;

2) że liczba uczniów (i uczenic) szkoły początkowej waha się od 50 — 70.

Biorąc to pod uwagę, łatwo obliczyć, że Królestwo Polskie, ze swemi 10,000,000 mieszkańców, posiada co-

najmniej $\frac{16 \times 10,000,000}{100} = 1,600,000$ dzieci w wie-

ku szkolnym, od lat 7 do 14-tu.

Powinno więc mieć $\frac{1,600,000}{60} = 26,666$ racjonalnie urządzonych szkół początkowych.

Że zaś, według liczby podanej przez Komitet ministrów w jego motywach do postanowienia z lipca r. b.,

Królestwo ma szkół początkowych 4049, — brakuje nam przeszło 22,000 szkół początkowych, które winniśmy jak najprędzej założyć. jeżeli chcemy obsłużyć niemi wszystkie dzieci w wieku od lat 7 do 14-tu*).

Kto będzie te szkoły zakładał i utrzymywał? - Jest to pytanie, które rozstrzygnie najbliższa przyszłość. Nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, że jakbądź sprawę szkolnictwa polskiego uregulujemy, musimy szkoły początkowe zakładać, a powinniśmy przede wszystkim natychmiast zakładać szkoły prywatne.

Szkolę początkową prywatną, w myśl obecnego prawa, założyć może zarówno osoba pojedyncza, jak i instytucja, — jeśli wykaże środki stałe na założenie i utrzymanie szkoły i uzyska pozwolenie dyrekcji szkolnej. Nauczycielem szkoły musi być osoba z odpowiedniem wykształceniem i — jak dotąd — ze świadectwem nauczycielskiem.

Szkola winna być założona w takiej miejscowości, gdzie innej, odpowiedniej potrzebom, szkoły niema, lub jest ich zamało.

Wobec swobody, jaką zawsze cieszyć się muszą szkoły prywatne w porównaniu z urzędowemi, mogą powstawać najrozmaitsze ich typy.

Projekt poniższy opracowany został dla szkoły początkowej wiejskiej, uczącej dzieci od lat 8 do 14 w jednej wsi, lub paru bardzo blizkich (pół wiorsty do 1 wiorsty), liczących razem przeciętnie 500 mieszkańców. We wsi takiej jest mniej więcej 80 do 90 dzieci w wieku szkolnym. Przypuszczając, że, wobec braku przymusu szkolnego, trzecia część nie pójdzie do szkoły, pozostanie 60-ro do 70-rza dzieci szkolnych.

Wszystkie te dzieci, we wsi niezamożnej i niedość ludnej, musi obsłużyć jeden stały nauczyciel (lub nauczy-

---

*) Ta sama liczba 26,000 szkół początkowych niezbędnych, a nawet wyższa, wypada także z porównania z innemi krajami:

Szwajcarja na 3 milj. mieszk. ma przeszło 9,000 szkół ludowych

Szwecja na 5 mil. m. „ „ „ 11,000 „ „

Norwegja na 2½ mil. „ „ „ 9,200 „ „

cielka), z prawdopodobną pomocą księdza wykładającego religję i, w najlepszym razie, kierowniczkę robót ręcznych dla dziewcząt.

Szkoła taka z jednym nauczycielem będzie oczywiście mieściła się w jednej izbie.

Ponieważ jednak musi ona obsłużyć dzieci o 6-ciu stopniach wieku, kurs nauki winien być rozłożony również na 6 stopni, czyli 6 oddziałów. Rozumie się, że będzie to dopiero po kilku latach; obecnie, w chwili założenia, ze wszystkich dzieci, niezależnie od wieku, nie dałoby się utworzyć więcej nad 2 lub 3 oddziały.

W razie ilości uczniów znacznie, a stale, przewyższającej 70 (np. 90—100—120), we wsiach ludniejszych lub miasteczkach, ta sama szkoła powinna dobrać drugiego stałego nauczyciela, dla prowadzenia lekcji w 2 osobnych izbach.

W dalszym ciągu będziemy mówili wyłącznie o szkole najskromniejszej, najtańszej, — z jednym nauczycielem, mieszczącej się w jednej dużej izbie szkolnej.

Dom szkolny należałoby umyślnie zbudować. Prócz odpowiednio obszernej izby szkolnej i sieni do rozbiierania się, powinien on posiadać 2 izby z kuchnią na mieszkanie dla nauczyciela: w obojętności zaś małą obórkę na parę sztuk bydła, chlew, piwnicę, komórkę na drzewo i 2 wychodki. Do domu winny być dodane przynajmniej 2 morgi ziemi pod ogród i boisko (miejsce do gier).

Dom taki drewniany, z budynkami gospodarskimi, kosztowałby 2,000 — 2,200 rubli; grunt pod szkołę 200—300 rubli; razem 2,500 rubli.

Gdzie domu niema i budować go zaraz trudno, tam można na dom szkolny nająć na lat kilka i przerobić chatę odpowiednio obszerną i wydzierżawić plac. Kosztowałoby to 100 do 120 rb. rocznie.

We dworach doskonale nadałoby się do takiej przeróbki jeden z większych czworaków.

W ostateczności, tymczasowo możnaby połowę jednej chaty wynająć i przerobić na szkołę, a w innej nająć pomieszkanie dla nauczyciela, — co wszakże jest kłopotliwe i najmniej pożądane.

Koszt założenia szkoły powiększają jeszcze wydatki na jej urządzenie wewnętrzne. Najskromniejsze ławki, stół i krzesło dla nauczyciela, 2 tablice, szafa, zegar, dzwonki, najniezbędniejsze pomoce naukowe i ozdoby kosztować będą rb. 180, a mianowicie:

18 ławek (po 4 dzieci) po 5 rb.	90
stół dla nauczyciela	6
2 krzesła	6
szafa	10
2 tablice po 7,50	15
zegar	8
tablice z obrazkami, przyrządy naukowe, globus, książki i t. p.	40
obrazki ozdobne, kwiaty	5

Razem urządzenie wewnętrzne	180
Budowa domu	2,200
Grunt pod dom i ogród	300

Razem jednorazowy wydatek na pobudowanie i założenie szkoły 2,680 rb. — dla okrąglenia liczymy **3,000 rubli**,

Jest to wydatek bardzo skromny; tam wszakże, gdzie na razie okazałby się zbyt wysokim, możnaby go zmniejszyć,—oczywiście jednak kosztem dobroci szkoły. Przeciwnie, gdzie środki na to pozwalają, należałoby nie żałować ich na szkołę, która ma przetrwać lata. Przedewszystkiem zaś starać się o *możliwie obszerną izbę szkolną*, od tego bowiem zależy zdrowie dzieci i nauczyciela, a także możliwość, w razie potrzeby, podzielenia jej na 2 odrębne klasy, prowadzone przez dwóch nauczycieli, co ze względów pedagogicznych jest w najwyższym stopniu pożądane.

Koszt roczny utrzymania szkoły z jednym stałym nauczycielem, prowadzącym szkołę, księdzem do nauki religii i dodatkową kierowniczką robót ręcznych dla dziewcząt z oddziałów starszych, przedstawia się, jak następuje:

*) Zagranicą płaca roczna nauczyciela *najmniej* wynosi 375 rb. Tylko tymczasowo przyjmujemy 400 do 450 rubli za tak niesłychanie mozolną pracę, jak nauczyciela szkoły ludowej. Prócz

Płaca roczna nauczyciela	450 rb.	*)
Nauka religji	30	" *)
Kierowniczką robót ręcznych dziew.	40	" **)
Opał	40	"
Pomoce naukowe, książki, pisma rocz.	25	"
Asekur. budynk., naprawa	15	"
2 wizyty doktora	10	"
Pomoc dla dzieci najbiedn.	40	"

Razem rocznie **650 rb.**

Kto ma taką szkołę prywatną zbudować i utrzymywać? Zależy to od warunków. Może zbudować fabryka, dwór, bogaty sąsiad, zamożny proboszcz i t. p. Gdzie jednak tego wszystkiego brak, *zbudować ją musi wieś, czy parę wsi sąsiednich*, którym jest szkoła potrzebna. Ponieważ zaś wydatek jednorazowy 3000 rubli jest bezwarunkowo za uciążliwy dla 500 ludzi — (a więc dla 40 do 50 gospodarstw), trzecia część tej sumy powinna być pokryta ze specjalnego funduszu publicznego (np. Macierzy szkolnej), a trzecią część pokryć winna pożyczka, amortyzowana w ciągu lat kilkunastu. Wreszcie rząd winien wydać darmo drzewo z lasów publicznych, czyli t. zw. skarbowych.

Wtedy wieś o 500 mieszkańcach, złożąwszy gotówką 1000 rubli od siebie, mogłaby natychmiast przystąpić do budowy i zaopatrzenia w rzeczy niezbędne własnej szkoły.

Dla pokrycia 650 rubli kosztu rocznego utrzymania szkoły gromadzkiej w budynku własnym najlepiej i najsluszniej byłoby sumę tę rozłożyć na wszystkich posiadaczy gruntów na obszarze danej wsi, a więc zarówno włościan, jak i większych właścicieli, w postaci składki od morga. Gdzie to nie dałoby się w całości przeprowadzić, możnaby sumę tę rozłożyć na dwie części, np. 470

tej płacy nauczyciel otrzymuje mieszkanie, opał i ogród — a więc razem 550 do 600 rubli. Co 5 lat powinien dostawać podwyżkę w ilości 60 rubli rocznie.

*) Gdyby religję wykładał nauczyciel, zapłata ta należy się jemu.

**) Pożądaniem jest, aby kierowniczką robót ręcznych dla dziewcząt była żona lub siostra nauczyciela, albo kobieta inteligentna z sąsiedztwa.

rubli i 180. Z tych 470 rubli pokryliby **wszyscy właściciele gruntów**, zarówno włościanie, jak i dwory, w postaci **składki szkolnej rocznej od morga**. Składka winna być obowiązkową, uchwaloną na szereg lat na wiecu gromadzkim.

Pozostałe 180 rubli, to jest mniej więcej 3 ruble od dziecka rocznie, opłacaliby rodzice ucznia. Ponieważ 60 dzieci po 1b. 3 pokrywają sumę 180 1b., to jeszcze 10 do 12 dzieci najbiedniejszych szkoła przyjmęaby darmo.

Oczywiście wszystko to proponujemy tymczasowo, dopóki szkoły ludowe nie staną się publicznymi, narodowymi, z nauczaniem bezpłatnym i obowiązkowym, pokrywanym z ogólnego podatku szkolnego krajowego.

Program szkoły początkowej wiejskiej, jaki poniżej podajemy, wypływa z następujących zadań takiej szkoły:

1). Powinna ona wychowywać swych uczniów na ludzi moralnych, narodowo myślących i czujących, — pełniących i pragnących wykonywać swoje narodowe i obywatelskie obowiązki, — ludzi umysłowo rozwiniętych, zdrowych i dzielnych. Osiągnięto przez kształcenie i budzenie *zasad. uczuć i czynów moralnych i społecznych*, — przez odpowiednie podawanie *najważniejszych wiadomości naukowych*, — wreszcie przez wyrabianie *siły i sprawności fizycznej*.

2). Szkoła początkowa ludowa, jako ostateczna, w której większość uczniów pobierać będzie naukę, winna dawać im *elementarny całokształt* podstaw naukowych, moralnych i społecznych, — a zarazem uzdolnić ich do dalszego rozwijania się drogą *samouctwa*.

3). Ze względu na warunki przyszłego życia, winna ona *cała części dostosowywać wychowanie i kształcenie uczniów do celów praktycznych i pracy, jaka ich czeka*.

4). Uczniom najzdolniejszym, pragnącym i mogącym kształcić się dalej, winna dać *takie przygotowanie, aby przy nieznacznem dopełnieniu z łatwością mogli wstąpić do szkoły średniej lub zawodowej*.

Ilość i zakres podawanych w naszym programie nauk mogą wydawać się zbyt obszernymi. Pamiętać jednak należy, że odpowiadają one ściśle stawianym wyżej zadaniom

szkoły. Zresztą w rzeczywistości, wobec braku osobnych klas, w obec nauki wszystkich oddziałów razem, przyczem nauczyciel bardzo mało czasu poświęcać może pojedynczym oddziałom,—zakres ten z musu stanie się bardzo elementarnym. Wkońcu jest on niewiele wyższy od programów szkół Wielopolskiego z 1862 r., a bynajmniej nie jest wyższy od programów np. szwajcarskich, obowiązujących dla dzieci w tym samym wieku. W każdym razie jest rzeczą nauczyciela, żeby kształcił nie ilością, lecz *jąkością* podawanej wiedzy.

Do programu szkoły dołączyliśmy także *ogólne zestawienie zajęć szkolnych* na cały tydzień.

Według naszego rozkładu, dzieci dwóch młodszych oddziałów mają po trzy godziny lekcji przedpołudniowych; starsze—3 godziny przed południem i 2 po południu. Tygodniowa liczba godzin oddziałów młodszych nie przewyższa 19, starszych 30. Lekcja trwa 50 minut. Przerwa południowa 2 godziny, tyle bowiem trzeba dla wypoczynku dzieci i nauczyciela. Winniśmy pamiętać, że zajęcia z dziećmi 6 oddziałów razem w jednej izbie należy do najtrudniejszych i z musu tylko tolerowanych zagadnień pedagogicznych. Nauczyciel musi każdemu oddziałowi część pracy osobiście poświęcić, a innym rozdać odpowiednie roboty i ciąglą mieć na nie uwagę, co wymaga ogromnego wysiłku.

Zwolnienie uczniów dwóch młodszych oddziałów od lekcji popołudniowych ma cel podwójny: nieprzeciążanie ich długim pobytem w szkole i uwolnienie od ich obecności oddziałów starszych przez 2 godziny popołudniowe, dla zajęcia się wyłącznie temi oddziałami. Przy odpowiedniej pomocy i opiece drugiej osoby starszej, dzieci dwóch młodszych oddziałów mogłyby pozostałe 2 godziny zajmować się w ogrodzie szkolnym lub bawić się na boisku.

Wszystkie zajęcia trwają 5 do 6 godzin,—niepodobna bowiem nauczycielowi pracować dłużej bez zupełnego wyczerpania; tymbardziej, że na wieczór zostają mu jeszcze kursy i pogadanki dla młodzieży i dorosłych, poprawianie zeszytów z zadaniami i wypracowaniami, oraz przygotowanie się na dzień następny.

Blizsze szczegóły urządzenia szkoły widoczne są z załączonej ustawy szkolnej.

II.

U S T A W A

Szkoły początkowej pryw. wiejskiej *).

§ 1. Szkoła początkowa wiejska ma na celu wychowanie moralne, narodowe i obywatelskie,—kształcenie sprawności cielesnej,—oraz elementarny rozwój umysłowy chłopców i dziewcząt wiejskich, narodowości polskiej, religii katolickiej, w wieku lat 8 do 14-tu i wyżej, — zamieszkałych w okręgu tej szkoły. Wykłady prowadzi się w języku polskim.

Uwaga. — Do szkoły mają prawo uczęszczać dzieci wszelkiej innej narodowości i wyznania, zamieszkałe w okręgu szkolnym. — Gdy znaczna ilość mieszkańców należy do innej narodowości lub wyznania,—o ile zechcą, mogą założyć dla swych dzieci na dowolnych zasadach szkołę odrębną, z własnym językiem wykładowym i religją swojego wyznania.

§ 2. Szkoła mieści się we wsi..., gm..., gub.. w domu...

§ 3. Właścicielem szkoły jest... (wymienić osobę, albo gromadę wsi, albo inną instytucję, która szkołę założyła).

Właściciel odpowiada za szkołę przed społeczeństwem, ponosi wszelkie wydatki na szkołę, pobiera dochody, powołuje nauczycieli i zawiera z nimi umowy piśmienne.

§ 4. Kierownikiem wszystkich zajęć w szkole (prócz nauki religji) jest nauczyciel (lub nauczycielka).

*) Przy nieznacznych zmianach programu oddziałów V i VI i dostosowaniu do potrzeb mieszczan, taż sama ustawa może służyć i dla szkoły w małym miasteczku.

On sam, lub zapośrednictwem swoich pomocników, zajmuje się nauką dzieci, kieruje ich moralnością i sprawowaniem w szkole i poza szkołą, czuwa nad ich zdrowiem, prowadzi z nimi zajęcia praktyczne, gry i zabawy. Nauczyciel przyjmuje, promuje i wydala uczniów, on udziela pochwał, nagany lub kary w obrębie szkoły, on też wydaje uczniom świadectwa szkolne.

Uwaga. Naukę religji prowadzi o ile możności, proboszcz lub wikary poblizki, za umówionem zgóry wynagrodzeniem. Gdy to okaże się niemożliwym, wykład religji prowadzi nauczyciel, jeśli jest katolikiem.

Naukę robót ręcznych dla dziewcząt starszych prowadzi kierowniczka robót kobiecych. Pożądaniem jest, aby nią była żona, lub siostra nauczyciela.

§ 5. Właściciel szkoły wraz z rodzicami lub opiekunami uczniów wybierają spośród tychże rodziców i opiekunów na lat 3 *Radę szkolną*, złożoną z 6 osób, z których 2 kobiety. Członkiem niezbędnym Rady szkolnej jest właściciel szkoły (lub przedstawiciel właścicieli); członkiem z głosem doradczym jest nauczyciel.

§ 6. Obowiązki Rady szkolnej:

a). czuwanie nad prawidłowym biegiem życia szkolnego, obmyślanie i wprowadzanie ulepszeń;

b). czuwanie nad zdrowotnością budynku szkolnego i zajęć szkolnych, a to przy pomocy powoływanego w tym celu przynajmniej 2 razy do roku lekarza;

c). dopilnowanie akuratnej wypłaty wpisów i innych zobowiązań rzeczowych rodziców i gromady względem szkoły i nauczyciela;

d). dozór nad akuratnem uczęszczaniem uczniów do szkoły i zachowaniem się ich poza szkołą;

e). dozór nad wykonywaniem obowiązków przez nauczyciela i jego pomocników.

f). zdawanie sprawy z przebiegu życia szkolnego przed ogólnem zebraniem gromadzkim, odbywajacem się w końcu roku szkolnego.

Rada szkolna zbiera się conajmniej raz na miesiąc obowiązkowo, a częściej na żądanie nauczyciela, albo właściciela szkoły, albo 3 członków Rady spośród rodziców.

§ 7. Szkoła składa się z sześciu oddziałów. Do oddziału I przyjmują się dzieci w wieku lat 8, 9 (wyjątkowo i starsze), nawet nie umiejące czytać, ani pisać. Do oddziałów starszych — według wieku i przygotowania.

Gdy liczba uczniów stale przewyższa 70, szkoła powinna dobrać drugiego nauczyciela i prowadzić naukę w 2 izbach

§ 8. Wpis uczniów roczny wynosi rb. 3, wypłacanych od razu, lub w trzech równych ratach zgóry: przy wstąpieniu ucznia na św. Michał, na Boże Narodzenie i na Wielkanoc.

Rada szkolna może przyjąć pewną liczbę uczniów bardzo biednych za zmniejszoną opłatą lub bezpłatnie. Najbiedniejszym dostarcza książek i zeszytów, ciepłego ubrania na zimę i t. p.

§ 9. Rok szkolny zaczyna się po zasiewach jesiennych—15-go września, a kończy przed siankossem—15-go czerwca. Odpoczynek letni trwa więc 3 miesiące. Prócz tego uczniowie mają 10 dni wolnych na Boże Narodzenie i 10 dni na Wielkanoc. Podczas odpoczynku letniego uczniowie kolejnymi grupami po parę godzin dziennie raz na tydzień pracują w ogrodzie szkolnym, zbierają się od czasu do czasu na wspólne z nauczycielem zabawy i śpiewy, lekcje pływania i wycieczki.—6 tygodni wakacji letnich (np. Sierpień i połowę Września) nauczyciel ma zupełnie wolne od wszelkich zajęć z dziećmi.

Rok szkolny kończy się publiczną uroczystością z udziałem rodziców i gości, a potem wspólną zabawą lub wycieczką całej szkoły.

Uczniowie obowiązani są zapisać się i zacząć chodzić wszyscy razem od początku roku szkolnego i nie wolno im opuszczać lekcji w dni powszednie, z wyjątkiem choroby i wypadków, dozwolonych przez nauczyciela.

§ 10: Rozkład i zakres nauki.—W szkole prowadzą się następujące przedmioty:

Religia wyzn. rz. katolickiego, nauka moralności, język polski, nauka rachunku i wymiaru, pogadanki rzeczowe i przyrodnicze, geografja (kraju i części świata) historia (Polski i powszechna), początkowa nauka rolnictwa.

ogrodnictwa i pszczelnictwa; pisanie, rysunki, roboty ręczne, gimnastyka, gry i zabawy, śpiew.—Prócz tego uczniowie pod kierunkiem nauczyciela chodzą do kąpielni, odbywają wycieczki krajoznawcze i przyrodnicze, obowiązkowo—o ile pozwala odległość—bywają na nabożeństwach szkolnych i biorą odpowiedni udział w uroczystościach publicznych, narodowych i szkolnych.

Wieczorami w dni powszednie, a w niedziele i święta i w ciągu dnia, izba szkolna może być użyta na kursy wieczorne dla młodzieży i dorosłych, wspólnie czytania, pogadanki, odczyty i t. p.

Zakres wszystkich nauk winien być elementarny — zastosowany do wieku i warunków życia dzieci; sposób nauczania—zgodny z najdoskonalszemi wymaganiami pedagogiki. — Wychowanie moralne, narodowe i społeczne winno odbywać się przeważnie drogą pobudzania i *wykonywania* przez dzieci *czynów* moralnych, narodowych i społecznych.— Zajęcia ręczne, gimnastyka, gry i t. p. zastosowane są do wieku uczniów, ich siły, zdolności i upodobań, i współdziałać mają ich przyrodzonemu rozwojowi cielesnemu.

Stosunek nauczyciela do dzieci winien być serdeczny, pełen ojcowskiej dobroci, lecz zarazem powagi i stanowczości. W szkole panować winna pogoda i radość z nauki i życia.

Szkola posiada „*Skarbczyk szkolny*“, latarnię magiczną, oraz „*Księgozbiór*“ z dziełek i pism dla uczniów i dla nauczyciela.

A. Religja.

Oddział I i II. Najważniejsze modlitwy i krótkie opowiadania biblijne, szczególnie z Nowego testamentu.

III i IV. Krótki katechizm Kościoła Rz. Katolickiego, oraz Hist. św. starego i nowego test.

V. Objaśnienia obrzędów i świąt Kość. rz.-kat. Służba do Mszy św.

VI. Historia Kościoła wogóle, a w szczególności w Polsce.

B. Nauka moralności.

I i II. Drobne zdarzenia, obrazki i opowiadania ze stosunków dziecka do samego siebie, rodziny i szkoły.

Kształcenie zamiłowania czystości, porządku, wstrzemięźliwości, pracowitości, obowiązkowości, prawdomówności; miłości, szacunku i wdzięczności dla rodziców i starszych; miłości, przyjaźni i zgody względem rodzeństwa i kolegów; obrony krzywdzonych, pomocy dla bezsilnych, współczucia dla kalek, sierot i nieszczęśliwych, litości i przywiązania dla zwierząt; szczepienie zamiłowania wszelkiego dobra, — wstrętu do wszelkiego zła.

III i IV. To samo — z rozszerzeniem na stosunki wzajemne mieszkańców wsi i okolicy. Zwracać uwagę na zgodę sąsiedzką, pomoc w pracy i nieszczęściu, potęgę współdziałania. Tępienie szkodnictwa, kradzieży owoców i innych rzeczy, oszukaństwa, mściwości, okrucieństwa. Naprawa krzywdy wyrządzonej. Kształcenie poczucia godności własnej, odwagi, wytrwałości i poświęcenia. Stosunek względem mieszczan, dworu, sąsiadów—żydów, Niemców i innych, na zasadzie szerokiej — właściwej polskiej duszy — tolerancji.

V i VI. Naród, społeczeństwo, ludzkość, — stosunek do nich jednostek i grup ludzkich; wyrabianie poczucia obowiązku społecznego i obywatelskiego; miłość, praca i poświęcenie dla ojczyzny. — Pojęcie prawa i państwa; krótki rys stosunków polityczno-prawnych we wsi, gminie i kraju; także stosunki w krajach kultury wyższej.

Przykłady z życia, z Pisma św., z dziejów kraju i ludzkości. Materiał winien być żywy, pełen mocy, — działający na serce, wyobraźnię i wolę ucznia. Tematy nauczyciel musi dobierać sam z różnych wypisów, zbiorzków, życiorysów, legend, poezji, nowel i t. p. — a przede wszystkim z życia i z duszy własnej.

C. Język polski.

I. Nauka czytania i pisania według sposobu obrazkowo-głosowego.

II. Wprawa w czytanie i pismo. Objąsnienia wyrazów i zwrotów, krótkie opowiadania i wiersze. Przepisywanie z książki (w klasie).

III. Płynne czytanie druku i pisma; opowiadania; wiersze. Zdanie proste. Krótka praktyczna nauka o wyrazach, zgłoskach, głoskach i literach. Początki dyktanda. Przepisywanie z druku i pisma (w klasie.)

IV. Czytanie, jak wyżej. Nauka o zdaniu rozwiniętem. Części mowy nieodmierne i odmierne. Dyktando. Krótkie streszczenia i przeróbki urywków przeczytanych lub usłyszanych. Wiersze.

V. Nauka o zdaniu ściągniętem i złożonem. Użycie znaków pisarskich w dyktandzie. Praktyczne powtarzanie gramatyki przez rozbiory i ćwiczenia ustne i piśmienne. Krótkie wypracowania na zadany lub wybrany temat, listy, zawiadomienia, pokwitowania, umowy i t. p.

VI. Czytanie i objaśn. urywków prozaicznych i poetycznych najważniejszych pisarzy. dostępnych ludowi. z krótką wzmianką o życiu i dziełach (Kochanowski, Skarga, Karpiński, Brodziński, Mickiewicz, Syrokomla, Lenartowicz, Pol, Kraszewski. Anczyc. Konopnicka, Kl. Junosza, Jeż, Orzeszkowa, Prus. Sienkiewicz i inni). Odpowiednie wypracowania ustne i piśmienne.

D. Nauka rachunku i wymiaru:

I. Liczby całkowite i najprostsze ułamki do 20. Liczenie i odliczanie, cztery działania, pisanie i czytanie liczb w zakresie 20. Odnośne zadania pamięciowe, brane ze stosunków życiowych. Przy nauce początkowej używa się wszelkich ułatwień, rachując na kamykach, fasolkach, palcach, liczydłach i t. p. Stopniowo przechodzi się do liczb oderwanych i formułek piśmiennych.

II. To samo z liczbami do 100. Zadania i przykłady pamięciowe i piśmienne.

III. To samo z liczbami do 1000

IV. Zasady układu dziesiętnego liczb. Czytanie i pisanie wszelkich liczb. Cztery działania. Ważniejsze liczby wielorakie. Elementarne wiadomości o linjach, ich rysowaniu i mierzeniu. Kąty, ich mierzenie i rysowanie. Ważniejsze figury płaskie, ich własności i rysowanie. Praktyczne poznanie najważniejszych brył foremnych, ich powierzchni i przekrojów (sześcián, równoległościán, słup prosty i pochyły, ostrosłup, walec, stożek, kula).

V. Ułamki zwyczajne i dziesiętne. Układ miar metrycznych. Mierzenie figur płaskich; mierzenie wielokątów i kół. Mierzenie powierzchni i objętości najprostszych brył.

VI. Prowadzenie rach. gospodarskich. Pojęcie o zysku i stracie, o procencie, wekslach i rewersach. Mie-

rzenie praktyczne gruntów. Zdjęcia, rysowanie i sprawdzanie planów (ogrodu szkolnego, pola, sadzawki i t. p.).

E. Pogadanki rzeczowe. (Nauka o rzeczach).

I. Przedmioty przyrodzone i sztuczne z najbliższego otoczenia dziecka w szkole, chacie, na podwórzu szkolnem i w obejściu domowem; ich opis, rozbiór na części główne, własności i przeznaczenie.

II. Ogród warzywny. Sad. Wieś. Miasteczko. Miasto. Warszawa.

U w a g a. Pogadanki prowadzi się sposobem pogładowym, na rzeczach prawdziwych, a w braku tychże — na modelach, obrazkach kolorowych i rysunkach. Celem pogadanek jest kształcenie i wyrabianie uwagi, spostrzegawczości i wnioskowania. Przy stosownej sposobności nie należy nigdy pomijać celów moralnych i rozbudzania poczucia piękna.

F. Nauka przyrody.

Jest dalszym ciągiem pogadanek rzeczowych, rozszerzającym stopniowo widnokrąg dziecka na przedmioty i zjawiska otaczającej przyrody. Kurs trwa lat 4, poświęcając pierwszy rok przyrodzie żywej, 2 następne przyrodzie martwej, a ostatni rok nauce o budowie i życiu roślin i ludzi.

Metody poznawania — spostrzeganie, porównywanie, doświadczenie, wnioskowanie. Cel—pojęcie ładu i przyczynowości zjawisk przyrody, ich potęga, piękno, stosunek do człowieka; poznanie pewnej ilości podstawowych faktów, mających znaczenie praktyczne dla przyszłego rolnika. — Materiał do nauki zdobywa się, o ile można, na wycieczkach, drogą samodzielnej pracy uczniów. Niezbędnymi są okazy minerałów, roślin, zwierząt wypchanych i konserwowanych, tablice barwne, nieco przyrządów fizycznych i chemicznych. Większą część tych pomocy naukowych, tworzących stopniowo „*Skarbczyk naukowy szkolny*“, zebrać i zrobić mogą i powinni uczniowie pod kierunkiem nauczyciela. Nb. „*Skarbczyk*“ przygotowany przez uczniów stanowi na zawsze własność danej szkoły.

III. Przyroda żywa okolicy własnej, kraju i dalszych okolic ziemi, rozpatrywana w naturalnych, miejscu po-

bytu i stosunkami wzajemnymi powiązanych skupieniach
A więc:

Flora i fauna naszych pól, lasów, łąk, wód i gór. —
Flora i fauna stepów, pustyń, puszczy podzwrotnikowych,
mórz i okolic podbiegunowych.

IV Ważniejsze przedmioty i zjawiska przyrody
martwej. Kur, doświadczalny, z poznawaniem i wy-
kazaniem własności, ważniejszych przemian chemicznych
i technicznego znaczenia ciał opisywanych. Azatem:

Powietrze, jego własności. — Tlen. — Azot. — Dwutlenek
węgla. — Woda. Węgiel i niektóre związki węglowe.
— Piasek. — Gлина. Wapniaki. — Gips. — Siarka. — Sól kuchen-
na. — Granit i jego wietrzenie. — Pojęcie o skałach wy-
buchowych, osadowych i nawianych. — Rola, jej rozbiór
mechaniczny i gatunki u nas w kraju. — Żelazo. — Miedź.
Cynk i ołów. — Srebro, złoto i rtęć. — Budowa skorupy
ziemskiej. — Krótka historia powstania ziemi i jej przemian
geologicznych.

V. Najważniejsze zjawiska ciepła, światła, elektryczności
i dźwięku. Najważniejsze prawa i przyrządy mechaniki —
w zastosowaniu do potrzeb życia wiejskiego.

VI. Budowa i życie rośliny. — Budowa i życie
człowieka, z uwagami praktycznymi dotyczącymi zachowa-
wania zdrowia.

G. Geografia.

III. Wiadomości ogólne z geografji fizycznej i an-
tropogeografji. na podstawie badania wsi rodzinnej, okoli-
cy i kraju. — Zasadnicze wiadomości z geografji astrono-
micznej. — Wycieczki geograficzne.

IV. Geografia szczegółowa Polski i ziem przyległych.
Wycieczki krajoznawcze.

V. Europa.

VI. Ameryka, Azja, Afryka i Australia.

Wiadomości podawane być winny w barwnych obra-
zach przyrody krajów i życia ludów, ilustrowane obraz-
kami, — o ile można, przy pomocy latarni magicznej.

H. Historia.

IV. Luźne obrazki i opowiadania z dziejów kraju i
życia zasłużonych i dzielnych obywateli.

V. Obrazy z historii powszechnej, starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej.

VI. Historia Polski na tle dziejów powszechnych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na koniec wieku XVIII, wiek XIX i czasy obecne.

I. Rolnictwo, ogrodnictwo i pszczelnictwo.

V i VI. Wyjaśnienie naukowe najważniejszych robót w polu, ogrodzie i sadzie. Maszyny i narzędzia rolnicze. Hodowla inwentarza. Zbiór i przechowywanie owoców. Pasieka.

K. Rysunki.

Przeważnie odręczne — z natury, z tablicy lub wyobraźni; w oddziałach starszych: dla dziewcząt — ozdobne; dla chłopców — prostolinijne, części maszyn gospodarskich, plany budynków, pól, wsi i t. p. I, II, III, IV, V, VI.

L. Kaligrafja. I, II, III, IV.

M. Roboty ręczne.

I. Chłopcy i dziewczęta — lepienie z gliny.

II. Chłopcy i dziewczęta — papier i tektura.

III, IV, V, VI. Chłopcy — drzewo, słoma, koszyki.

III, IV, V, VI. Dziewczęta — szycie, cerowanie, ła-tanie, rob. kwiatów sztucznych, wyszywanie, gotowanie i porządek domowy.

N. Gry, zabawy, gimnastyka, pływanie.

I, II, III, IV — gimnastyka bez przyrządów, marsze, gonitwy, piłka, dowolne zabawy.

V i VI dziewczęta: prowadzenie zabaw z młodszymi oddziałami.

V i VI chłopcy: mustra z drążkami, palcaty, ratowanie od ognia, pływanie i t. p.

Szkoła posiada swoją chorągiew, zbiór przyrządów do wycieczek przyrodniczych, do gier i gimnastyki, trąbki sygnałowe, bęben, a z czasem więcej przyrządów muzycz-

O. Śpiew.

I i II. Łatwe śpiewki do zabaw.

III, IV, V, VI. Śpiewy religijne, narodowe, obyczajowe i inne; chóry; poznawanie, czytanie i pisanie nut.

Zestawienie ogólne.

	I	II	III	IV	V	VI
Religja	1	1	2	2	2	2
Nauka moralności	1	1	1	1	1	1
Język polski	4	4	5	5	5	5
Nauka rach. i wymiaru	3	3	4	4	4	4
Pogadanki rzeczowe	2	2	—	—	—	—
Pogadanki przyrodnicze	—	—	2	2	2	2
Geografja	—	—	2	2	2	2
Historja	—	—	—	2	3	3
Rolnic., ogrod. i pszczel.	—	—	—	—	3	3
Pisanie (kaligrafja).	2	2	2	2	—	—
Rysunki	2	2	2	2	2	2
Roboty ręczne	2	2	2	2	2	2
Gry i zabawy i gimnastyka	3	3	3	3	3	3
Śpiew	—	—	1	1	1	1
Razem godzin tygodniowo	20	20	26	28	30	30

Objaśnienie.

W programie powyższym staraliśmy się pogodzić dwie rzeczy: pragnęliśmy dać zarys szkoły na dziś możliwie dobrej, odpowiadającej potrzebom kraju i wymaganiom pedagogiki dzisiejszej, — a jednocześnie musieliśmy dostosowywać się do szczupłych środków, jakimi przeważnie szkoła wiejska u nas przez jakiś czas będzie rozporządzała. Najważniejszy brak tego programu widzimy w tem, że jeden nauczyciel musi prowadzić naraz 6 oddziałów dzieci — o 6-sciu różnych stopniach przygotowania.

Niewątpliwie jest to niezmiernie trudnem, — ale nie jest niemożliwem, — tak bowiem dzieje się w uboższych szkołkach wiejskich szwajcarskich i innych, których nie stać na utrzymywanie dwóch nauczycieli.

To też tam, gdzie nauczyciel nie znajdzie żadnej pomocy na miejscu, gdzie będzie musiał ograniczyć się 1-ną izbą — prawdopodobnie zechce skrócić dzieciom czas nauki i i utworzy najwyżej 4 lub 5 oddziałów.

W takim razie mógłby dzieci 8 i 9-cioletnie złączyć razem w jeden oddział i przejść z nimi wciągu roku kurs naszego oddziału I i II. Ale wtedy musiałby zmienić rozkład zajęć i dodać temu oddziałowi wstępnemu po 2 godziny dziennie nauki.

Można jeszcze ten program zmienić w taki sposób, żeby usunąć cały oddział ostatni do kursów wieczornych, które mogłyby trwać codziennie godzin 2, np. od 6-tej do 8-ej wieczorem. Ale to znów wymagałoby usunięcia z tego oddziału niektórych przedmiotów, w każdym razie z pewną szkodą dla dzieci. Możliweby kurs ten zamknąć w 18 lekcjach po 40 minut, zajmujących tygodniowo 12 godzin, + 2 godz. przerw po 10 minut. Za to kurs wieczorny zyskałby na jednolitości i swobodzie, nie krępowanej obecnością dzieci młodszych oddziałów. Przytem mógłby on zarazem służyć i dla dorosłych, którzy w szkole nie byli.

Program oddziału wieczornego mógłby zostać ten sam, co naszego VI-go, z wyjątkiem paru przedmiotów z konieczności usuniętych które zresztą można przejść poczęści w odd. IV-m.

Wtedy kurs 5 letni szkoły wiejskiej, z 4-ma oddziałami dziennymi i 5-ym wieczornym, przedstawiałby się tak:

ZESTAWIENIE OGÓLNE.

	I	II	III	IV	V Wiecz.
Religia	2	2	2	2	
Moralność	1	1	1	1	1
Polski	6	5	5	5	4
Rach. i wym.	4	4	4	4	4
Pog. rzecz.	2	—	—	—	—
Przyroda	—	2	2	2	2
Geografia	—	2	2	2	2
Historja	—	—	2	3	3
Rołn. pszczeln. ogrodnictwo	—	—	—	2	2
Pisanie.	3	2	2	1	—
Rysunki	2	2	2	1	—
Rob. ręcz.	2	2	2	2	—
Gry zab. gimn.	3	3	3	3	—
Śpiew	—	2	2	2	—
Razem tygodniowo lekcji.	25	27	29	30	18 (lek.) 12 g.+2 g.

Przy takim rozkładzie zajęć należałoby skrócić przerwę obładową do 1 godz. i 10 minut (od 11 g. 50 m. do I-szej). Wtedy lekcje kończyłyby się o godz. 3-ej i nauczyciel miałby dłuższy odpoczynek przed kursem wieczornym, który mógłby zaczynać się zimą o godz. 6-ej, a przy dłuższym dniu — o 7-ej, trwając 2 godz. i $2 \times 10 = 20$ minut przerwy.

Zdaje mi się, że taki układ szkoły z kursem 4 letnim dziennym i kursem rocznym wieczornym, najbardziej odpowiadałoby dotychczasowemu rozkładowi zajęć szkolnych. Przytem, nawet przy prowadzeniu nauki w 1 izbie przedstawiałby znaczne ułatwienie dla nauczyciela, który naraz miałby do czynienia tylko z 4-ma oddziałami.

Oczywiście jednak w szkole zupełnie racjonalnej należałoby przyjąć conajmniej 5 kursów rocznych, a tylko kurs 6-ty można by odłączyć, jako wieczorny.

W każdym razie, poza pewnem niezbędnem ujednostajnieniem typu szkoły ludowej, — należy pozostawić umiejętnemu i inteligentnemu nauczycielowi wielką swobodę zarówno w rozkładzie zajęć, jak i w sposobie prowadzenia nauki.

To też tylko pragnąc ułatwić kolegom nauczycielom szkół ludowych ułożenie programu i wybór metody nauczania w nowej polskiej szkole ludowej, zatys niniejszego programu skreśliłem.

M. B.

„Księgarnia Polska“

J. SIKORSKIEJ

poleca następujące książki do nauki dzieci i młodzieży:

1. Do nauki religji.

	Cena kop.
„Krótka i całkowita nauka wiary katolickiej“. Ks. Sokolika	5.
„Krótki Zbiór Hist. Star. i Now. testamentu“. F. S. Dmochowskiego.	10.
„Historja Św. i Katechizm dla dzieci“. Ks. Kozłowskiego.	20.
„Katechizm historyczny, czyli hist. św. w połączeniu z katechizmem“. Ks. Sokolika	50.
„Historja Św. st testamentu“. Ks. Kozłowskiego	50.
„Hist. św. nowego testam“. Ks. Kozłowskiego.	50,

2. Do języka polskiego.

„Obrazkowa nauka czyt. i pis.“ K. Promyka	20.
„Mały elementarz“—R. M. Brzezińskiej wyd. III.	10.
„Elementarz dla ludu“ C. Niewiadomskiej	10.
„Pierwsze czytanki“. R. M. Brzezińskiej. wyd. III.	20.
„Snopek“. R. M. wyd. VII.	25.
„Podarunek dla młodzieży. Wyd. VIII. M. Brzezińskiego..	40.
„Nauka poprawnego pisania“ Promyka	15.
„Pierwsze początki poprawnego pisania“. R. M	24.
„Ćwiczenia do nauki poprawnego pisania“ Bogucka, Niewiadomska. Warnka	Stopień I 15. Stopień II 20.
„Pisownia polska w ćwiczeniach“ . . . . . część I	15.
M. Dzierżanowskiej . . . . . część II	20.
„Pierwsza książ. do czyt.“ Boguckiej i Niewiadomskiej.	40.
„Druga książka do czytania“ Boguckiej i Niewiadomskiej.	80.
„Wypisy polskie“. Jeskego	60.
„Gramatyka polska“. Dzierżanowskiej.	20.

3. Do rachunków.

„Arytmetyka“. Jeskego	60.
„Zbiór zadań“ Jankowskiego	10.

„Zadania arytm“. Thomasa	Oddz. I	60.
	Oddz. II	60.
„Zadania arytm“ Statlerówny		80.
„Nauka rachunków dla samouków“. S. Różańskiego		0
„Geometria w zadaniach“. S. Diksztajna		—
„O mierzeniu gruntów (dla starszych)“. M. Czech.		12.
„Cyrkiel i ekierka (dla starszych)“. Kamińskiego		50.

4. Do nauki o przyrodzie.

„Zwierzęta ssące“. M. Brzeziński. Wyd. III		40.
„Nasi wrogowie i przyjaciele wśród ptaków“. Wyd. II		25.
M. Brzezińskiego		
„O owadach i ich znaczeniu w gospodarstwie“. M. Brzeziński. Wyd. II		20.
„Z jakich części składa się roślina“. E. Strumpfa.		3.
„Rośliny pokarmowe w różnych krajach“. B. Dyakowski		30.
„Z dziedziny przyrody i przemysłu“. M. Brzeziński. Wyd. III.		150.
„Z naszej przyrody“. B. Dyakowskiego, w opr.		500.
„O ciekawych zjawiskach w świecie“. K. Promyka		15.
„Wiadomości początkowe z fizyki“. S. Kram- Część I		60.
szyka.	Część II	75.

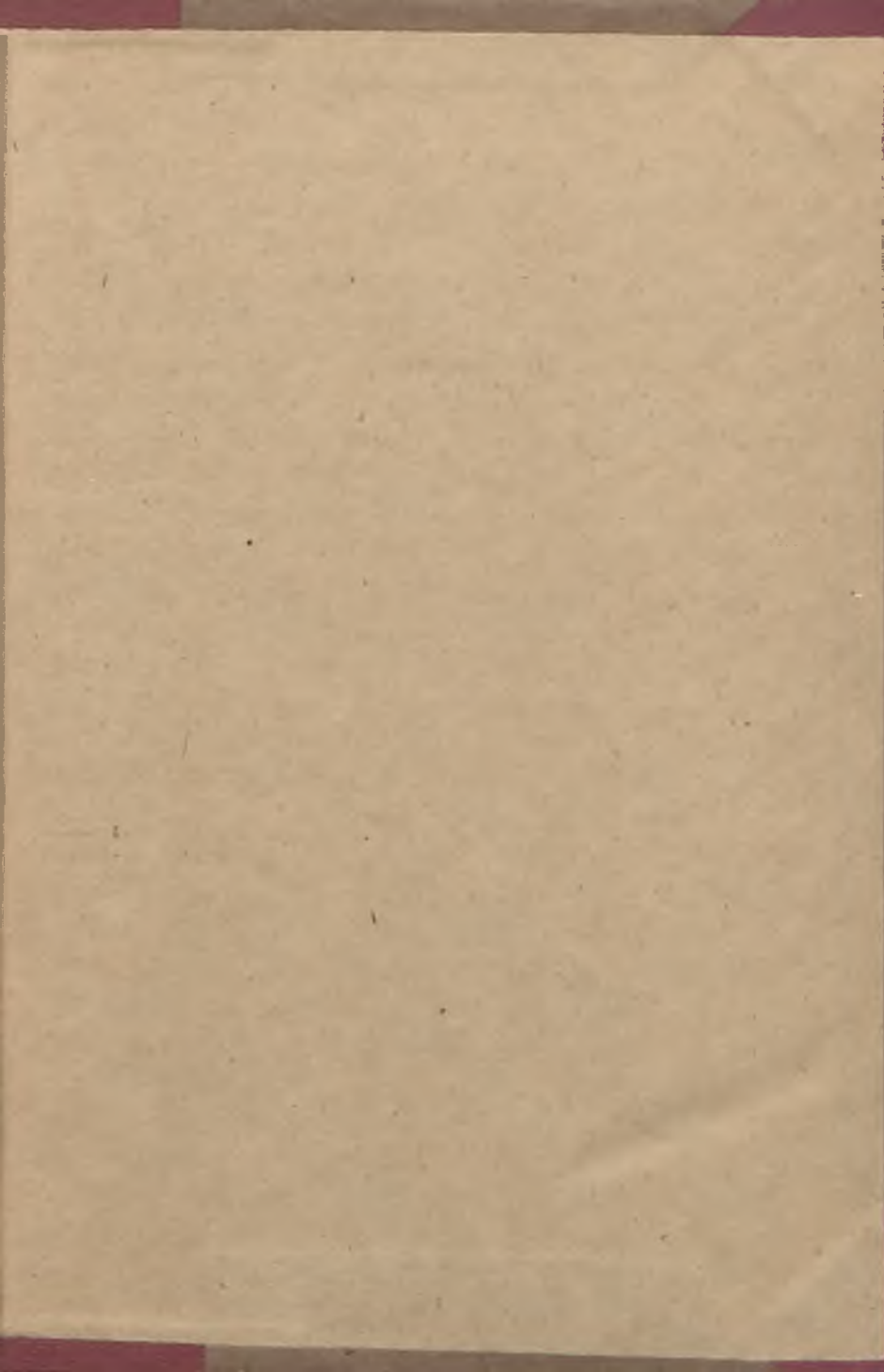
5. Do geografji.

„O Wiśle“. Krynickiego.		25.
„Opisanie Król. Polskiego“. S.		40.
„Z biegiem Wisły“. J. Chrzęszczewskiej (do czytania)		135.
„Stopniowe opisanie świata“. K. Promyka		15.
„Początkowa nauka geografji“. Nalkowskiej.	Część I	120.
	Część II	120.
„Pogadanki o niebie i ziemi“. H. W		15.
„O zaćmieniach słońca i księżyca“. M. Brzeziński.		10.
„O wnętrzu ziemi“. M. Brzeziński. Wyd. II		15.
„O górach ziejących ogniem“. M. Brzeziński		6.
„O morzach i lądach“. M. Brzeziński		30.
„O powietrzu“. M. Brzeziński.		25.
„Rośliny, zwierzęta i ludzie na kuli ziemskiej“. M. Brzez.		20.
„Wędrówka obrazkowa po Europie“. M. Brzeziński.		20.
„Geografja“. Jeskego		125.
„Mapa Król. Polskiego“. Baracza		75.
„Atlas geograficzny“. Orgelbr.		80.
„Obce ludy, obce kraje“. Antoszki		100.
„Obrazy z życia ludów“. J. Popławski		160.

NIE POŻYCZA SIĘ
DO DOMU

PEDAGOGICZNA
BIBLIOTEKA
WOJEWÓDZKA

Gdańsk-Witczasz
Al. Gen. J. Hallera 14

106503